

ภาชนะดินเผาอีสาน : ภูมิปัญญายุคก่อนประวัติศาสตร์ที่สืบทอดถึงปัจจุบัน

กิตติสันต์ ศรีรักษา

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Isan Pottery : Prehistoric wisdom passed down to the present

Kittasan Sriruksa

Faculty of Fine and Applied Arts, Khon Kaen University, Thailand

Article Info	: Academic Article
Article History	: Received 2 November 2021
	: Revised 27 Desember 2021
	: Accepted 4 January 2022
Corresponding Author	: Kittasan Sriruksa
E-mail Address	: kitisri@kku.ac.th

บทคัดย่อ

บทความเรื่องภาชนะดินเผาอีสาน : ภูมิปัญญายุคก่อนประวัติศาสตร์ที่สืบทอดจนถึงปัจจุบันเป็นการศึกษาภูมิปัญญาในกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชนในภาคอีสาน โดยอาศัยการรวบรวมข้อมูลในภาคเอกสาร และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในภาคสนามของชุมชนบ้านวังแก้ว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นที่ยังผลิตเครื่องปั้นดินเผาอยู่ในปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์ และอธิบายถึงกระบวนการทางภูมิปัญญาในการผลิตภาชนะดินเผา รวมทั้งวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างและหน้าที่ของคนในชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิมที่ประกอบไปด้วยภูมิปัญญาหลัก 3 กระบวนการ ซึ่งได้แก่ 1) การเตรียมวัสดุ 2) การขึ้นรูป และ 3) การเผา นอกจากนี้ หากใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ตามแนวคิดของพาร์สัน (Talcott Parsons) มาช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน โดยเน้นไปที่การให้ความสำคัญในปัจจัย 5 ประการได้แก่ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่กระทำ 2) เป้าหมาย 3) วิธีที่เลือกปฏิบัติ 4) สถานการณ์ที่ผู้กระทำต้องเลือกวิธีใดวิธีหนึ่ง และ 5) ตัวกำหนดเชิงบรรทัดฐาน ปัจจัย 5 ประการดังกล่าวสามารถใช้เป็นแนวทางในการสร้างความเข้าใจในระบบโครงสร้างและการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการทางภูมิปัญญาท้องถิ่นคือการผลิตภาชนะดินเผาของชุมชนในภาคอีสาน

คำสำคัญ : ภาชนะดินเผาอีสาน ภูมิปัญญา

Abstract

Article on Isan pottery : prehistoric wisdom passed down to the present. This is a study of wisdom in the traditional pottery production process of the communities in the Northeast. by collecting information in the document sector and data from field interviews with communities of Ban Wang Nuea, Wang Chai Subdistrict, Nam Phong District, Khon Kaen Province, that still produce pottery today. to analyze and explaining the wisdom process in pottery production including analyzing phenomena arising from the structure and functions of people in the community.

The results showed that traditional pottery manufacturing process consists of three main wisdom processes: 1) material preparation, 2) molding, and 3) firing. In addition, if the theory of structure and function according to the concept of Parsons (Talcott Parsons) is used to help explain the phenomenon that occurs in the community. It focused on five factors: 1) the relationship between the actors, 2) the goals, 3) the methods of discrimination, 4) the situations in which the doers had to choose a particular method, and 5) normative determinants. five factors can be used as a guideline for building an understanding of the structural system and the division of duties in the local wisdom process, namely Community pottery production in the Northeast.

Keywords : Isan pottery Wisdom

บทนำ

ความต้องการและความจำเป็นในการใช้ผลิตภัณฑ์ต่างๆของมนุษย์มีพัฒนาการตามลำดับ เริ่มจากผลิตภัณฑ์ยุคสังคมล่าสัตว์ (Hunter Society) นักประวัติศาสตร์เชื่อกันว่าเป็นยุคหินเก่าที่มนุษย์ได้เริ่มตั้งหลักแหล่งอยู่เป็นที่หลังจากเร่ร่อนเคลื่อนย้ายหาพื้นที่อุดมสมบูรณ์มีแหล่งน้ำและมีสัตว์ให้ล่าไปเรื่อยๆ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมยุคดึกดำบรรพ์ของมนุษย์และพัฒนาต่อมาเป็นผลิตภัณฑ์ยุคสังคมเกษตรกรรม (Agrarian Society) เป็นยุคหินกลางที่มนุษย์ปลูกสร้างที่อยู่อาศัยอยู่รวมกันเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้น รู้จักการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ จนมาถึงยุคสังคมอุตสาหกรรม (Industries Society) ซึ่งเป็นยุคที่มนุษย์พัฒนาสิ่งต่างๆ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน การพัฒนาดังกล่าวเกิดจากความต้องการด้านการอุปโภคและบริโภค ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านั้นจึงปรับเปลี่ยนพัฒนาไปตามยุคสมัย เพื่อรองรับความต้องการดังกล่าว ในส่วนของเครื่องปั้นดินเผานั้นเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นในลำดับแรกของมนุษย์และพัฒนากระบวนการในการผลิตควบคู่กับยุคสมัยมาโดยตลอดซึ่งปรากฏหลักฐานทางโบราณวัตถุต่างๆมากมาย (กรกฎ บุญลพ อ้างถึงใน สุริรัตน์ บุปผา, 2551).

มนุษย์สร้างสรรค์เครื่องปั้นดินเผาขึ้นมาเพื่อตอบสนองการใช้งานเป็นเบื้องต้น ต่อมาเครื่องปั้นดินเผาก็นำมาใช้งานเพื่อตอบสนองอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด โดยแสดงออกมาในรูปแบบของศิลปะที่เน้นความงาม เพื่อใช้ในงานพิธีกรรม ซึ่งเป็นการให้ความหมายในเชิงสัญลักษณ์เพื่อเพิ่มความสำคัญให้กับเครื่องปั้นดินเผา เป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดที่เป็นเอกภาพ ซึ่งถือเป็นคติ หรือค่านิยมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา แม้ยุคสมัยจะแปรเปลี่ยนแต่โครงสร้างของเครื่องปั้นดินเผายังคงลักษณะเช่นแต่เดิมมา (กิตติสันต์ ศรีรักษา, 2554)

เครื่องปั้นดินเผามีความสำคัญกับมนุษย์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กับตัวมนุษย์เอง สังคม และสภาพแวดล้อม เครื่องปั้นดินเผาก็นำมาใช้ในรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น การทำเครื่องใช้ส่วนตัว ได้แก่ เครื่องประดับ ภาชนะบรรจุอาหาร เครื่องสุขภัณฑ์ เป็นต้น ทำเป็นส่วนประกอบในการก่อสร้าง ได้แก่ อิฐ และกระเบื้องประเภทต่างๆ รวมไปถึงการตกแต่งสภาพแวดล้อม เช่น อิฐทางเดิน หรือเครื่องประดับขลุ่ย ตกแต่งในสวนสาธารณะ เป็นต้น นอกจากนี้ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันสามารถผลิต

วัสดุใหม่ที่เรียกว่า นิวเซรามิก (New Ceramic) ใช้สำหรับส่วนประกอบ ที่นำไปใช้กับสิ่งประดิษฐ์อื่นๆ เช่น เครื่องจักร เครื่องยนต์ เครื่องอิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ อีกมากมาย พัฒนาการต่างๆ เหล่านี้เกิดจากความสามารถในการคิดค้นของมนุษย์ ทำให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความก้าวหน้า และมีส่วนช่วยทำให้เครื่องปั้นดินเผาพัฒนาจากหัตถกรรมกลายเป็นอุตสาหกรรม และเป็นอุตสาหกรรมที่ช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจให้กับหลายประเทศ การพัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาไม่ได้ทำให้ลักษณะที่เป็นหัตถกรรมสูญหายไปเพราะเครื่องปั้นดินเผาเป็นศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะตัว สามารถผลิตได้ทั้งเป็นหัตถกรรมและอุตสาหกรรม และยังเป็นงานศิลปะอีกด้วย โดยที่แต่ละลักษณะจะมีความเฉพาะตัวที่ไม่สามารถทดแทนกันได้ ดังนั้นการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในปัจจุบันจึงยังคงผลิตได้ทั้ง 3 ลักษณะกล่าวคือ ประเภทศิลปกรรม ประเภทหัตถกรรม และประเภทอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์และสังคม (ทวี พรหมพฤษ, 2523)

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (2551) ให้ความหมายของ เครื่องปั้นดินเผา หมายถึง สิ่งของต่างๆที่เกิดจากการนำดินมาปั้นเป็นรูปร่างต่างๆ แล้วนำไปเผาไฟในเตาเผาให้เนื้อดินสุกเพื่อให้มีความแข็งแรง นอกจากนั้นแล้ว Gibson and Woods (1997) ได้ให้ความหมายเครื่องปั้นดินเผา หมายถึง สิ่งที่ทำจากดินแร่ หิน ผ่านวิธีการผลิตที่ใช้ความร้อนหรือการเผา เพื่อให้มีความแข็งแรงและสามารถนำไปใช้งานได้ เครื่องปั้นดินเผาเป็นส่วนหนึ่งของเซรามิกส์ มีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า “การเผา” ตรงกับภาษากรีกว่า เครามอส (Keramos) ซึ่งแปลว่า “สิ่งที่เผาแล้ว” มีความหมายในทำนองเดียวกัน และ

ตรงกับภาษาอังกฤษว่า เซรามิกส์ (Ceramics) และการเผาเป็นการเปลี่ยนคุณสมบัติของดิน จากดินดิบสู่ดินเผาซึ่งเป็นกระบวนการทางเคมีที่เกิดขึ้นระหว่างโมเลกุลของดินกับน้ำในกระบวนการ เผาไหม้ประมาณ 500 องศาเซลเซียสขึ้นไป เมื่อดินผ่านกระบวนการนี้แล้ว จะทำให้ดินกลายเป็นของแข็งและไม่สามารถเปลี่ยนสถานะกลับมาเป็นดินอย่างเดิมได้อีก แม้จะนำไปแช่น้ำก็ตาม

นักวิชาการด้านเซรามิกของไทยยังได้ให้ความหมายไว้อย่างสอดคล้องกัน อาทิเช่น ทวี พรหมพฤษ (2523) กล่าวว่า เครื่องปั้นดินเผา หมายถึงผลิตภัณฑ์นาาชนิดที่ทำจากดินและหิน โดยผ่านกรรมวิธีเผา (Firing Process) ทำให้มีความแข็งแรง (Strength) มีความคงทนถาวร หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้แก่ แร่ธาตุดิน หินต่างๆ นั้นเอง ในสมัยโบราณกรีก เรียกว่า เครามอส (Keramos) แปลว่า สิ่งที่ถูกเผา (Burnt-stuff) ซึ่งมีความหมาย ในทำนองเดียวกัน และตรงกับภาษาอังกฤษว่า เซรามิกส์ (Ceramics) และสุขุมลย์ เล็กสวัสดิ์ (2548) กล่าวไว้ว่า เครื่องปั้นดินเผา (Pottery) เดิมหมายถึง เครื่องปั้นที่ทำด้วยดินทุกชนิด หินปนและน้ำ มีการเปลี่ยนแปลงทางเคมีโดยการเผาในอุณหภูมิที่มีความร้อนอย่างน้อย 600 องศาเซลเซียส เมื่อนำดินที่เผาแล้วไปแช่น้ำ เนื้อดินเผาจะไม่กลับคืนสู่สภาพเป็นดินอีกแต่จะกลายเป็นวัสดุที่มีความแกร่ง ในปัจจุบันเครื่องปั้นดินเผาเป็นส่วนหนึ่งของเซรามิกส์ (Ceramics) หรือเครื่องเคลือบดินเผา ซึ่งความหมายเดิมมาจากคำว่า Keramos หรือ Keramikos ในภาษากรีกโบราณ หมายถึงผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการใช้ความร้อนเผาดิน หิน แร่ธาตุที่แตกต่างกันด้วยอุณหภูมิที่ถูกเลือกให้เหมาะสมกับการผลิตนั้น ทำให้เกิดความคงทนและทำให้ดินมีเนื้อที่แกร่งขึ้น บางครั้ง

นำไปเคลือบทำให้มีสีต่างๆ เพื่อความคงทนและสวยงาม

จากความหมายของเครื่องปั้นดินเผาที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แสดงให้เห็นว่าเครื่องปั้นดินเผาเป็นผลงานที่เกิดจากมันสมองและฝีมือของผู้ผลิต แสดงถึงภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ของผู้สร้าง คุณค่าทางสุนทรียภาพและสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของสังคมในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดีเครื่องปั้นดินเผานับว่าเป็นกระบวนการพัฒนาทางเทคโนโลยีขั้นแรกของมนุษย์ (กรกฎ บุญลพ อ้างถึงใน สุริรัตน์ บุปผา, 2551) และตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งทางกาย และทางใจ กระบวนการเหล่านั้นได้รับการสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างแนบแน่นมาเป็นเวลายาวนาน ทั้งนี้ เพราะ เครื่องปั้นดินเผาเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างขึ้นบนเงื่อนไขความต้องการของสังคม อีกทั้งยังเป็นผลงานจากมันสมองและฝีมือของผู้สร้าง ซึ่งมีได้มีความหมายแต่เพียงคุณค่าทางสุนทรียะเท่านั้น หากแต่ยังเป็นงานช่างฝีมือที่แสดงถึงภูมิปัญญาและพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีของชุมชนที่สั่งสมและสืบเนื่องกันมาเป็นเวลายาวนาน เป็นสิ่งหนึ่งที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของสังคมในแต่ละยุคสมัย

สุรกานต์ รวยสูงเนิน และธนสิทธิ์ จันทะรี (2551) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมของผู้บริโภคและการสร้างสรรค์ของผู้ผลิตเป็นหลักในการกำหนดทิศทางรูปแบบของเครื่องปั้นดินเผา เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคจึงแยกประโยชน์ของเครื่องปั้นดินเผาออกเป็น 2 อย่างคือ ประโยชน์ใช้สอยทางกาย (Function for Use) และ ประโยชน์ใช้สอยทางใจ (Function for Expression) ประโยชน์ใช้สอยทางกายเกิดขึ้นมาพร้อมกับการรู้จักสร้างวัฒนธรรมของมนุษยชาติ เพื่อให้มีประโยชน์การใช้

สอยลักษณะต่างๆ เช่น ภาชนะใส่น้ำ เครื่องประดับ หรือแม้แต่เครื่องอิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ เป็นต้น ส่วนประโยชน์ใช้สอยทางใจนั้นเป็นประโยชน์ใช้สอยที่ส่งผลต่อจิตใจของคน เมื่อพบหรือสัมผัสทำให้เกิดแรงบันดาลใจ เกิดแรงศรัทธาหรือเกิดความสุขนทรีย์

เครื่องปั้นดินเผาเป็นข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดี เนื่องจากเครื่องปั้นดินเผามีบทบาทในชีวิตมนุษย์ตั้งแต่สมัยโบราณเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์มาเป็นเวลานาน เพื่อเป็นภาชนะและใช้ในพิธีกรรมซึ่งผู้เชี่ยวชาญทางมนุษยวิทยาวัฒนธรรม ได้กล่าวว่าเครื่องปั้นดินเผาจัดเป็นข้อมูลทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญเทียบเท่าหลักฐานทางศิลปะ โบราณวัตถุที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของชุมชนสังคม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา เนื่องจากเครื่องปั้นดินเผามีลักษณะคงทนถาวรจากรูปทรงรูปร่างและ ศิลปะ ที่ปรากฏช่วยให้นักประวัติศาสตร์ โบราณคดีทำการศึกษาถึงวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นๆ จึงสามารถอธิบายสภาพชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนความสัมพันธ์ของมนุษย์ของกลุ่มต่างยุคต่างสมัยสมัยจากรูปทรงและการตกแต่ง

ความสำคัญทางด้านประโยชน์ใช้สอย มนุษย์นำเครื่องปั้นดินเผามาใช้ประโยชน์มากมายหลายด้าน เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรม ผลิตภัณฑ์ก่อสร้างและเครื่องประดับ เช่น ถ้วย ชาม โอ่ง หม้อ ไห ครก แจกัน กระถาง กระเบื้อง อิฐ และสุขภัณฑ์ เนื่องจากเครื่องปั้นดินเผามีคุณสมบัติเป็นผลิตภัณฑ์ทนไฟและมีความคงทนในทางเคมี ทนกรดทนด่างได้หลายชนิด เป็นฉนวนไฟฟ้า จึงเกิดวิวัฒนาการสร้างเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในด้านเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ อีกทั้งยังมีความทนทานสูงจึงมีการนำไปใช้งานทางเครื่องกล

ความสำคัญของเครื่องปั้นดินเผานอกจากเรื่องของการใช้สอยแล้ว เครื่องปั้นดินเผายังมีความสำคัญทั้งในทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เครื่องปั้นดินเผาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความคงทนสวยงาม จึงได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและสร้างรายได้แก่ผู้ผลิต เครื่องปั้นดินเผามีความสำคัญในด้านการใช้สอยจึงเป็นที่ต้องการของตลาด มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการประกอบอาชีพทั้งที่เป็นลักษณะเฉพาะพื้นที่ผลิตในครัวเรือน และระบบอุตสาหกรรมทำให้เกิดงานและอาชีพ กลายเป็นสินค้าท้องถิ่นที่ขายในตลาดทั่วไป ขณะเดียวกันยังเป็นสินค้าส่งออกอีกด้วย

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว เครื่องปั้นดินเผายังมีความสำคัญทางด้านศิลปะและความสุนทรีย์

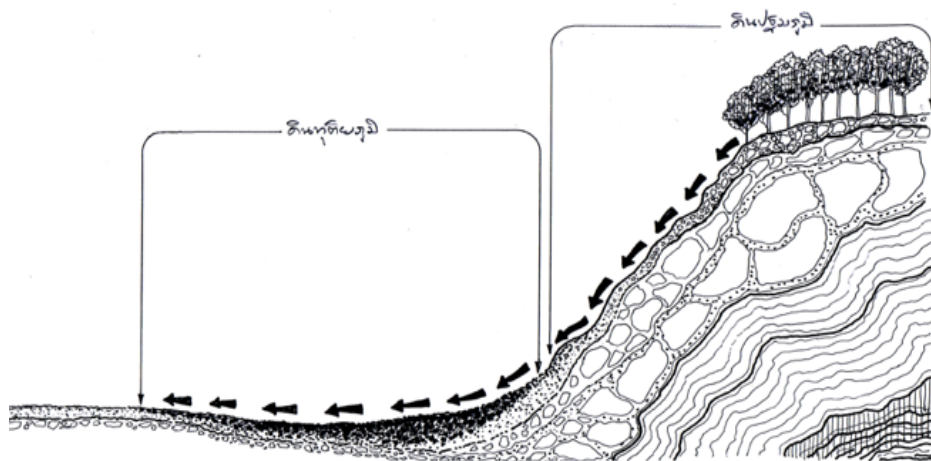
เครื่องปั้นดินเผามีความงามด้านรูปแบบ รูปทรง และสัดส่วน ความงดงามของเนื้อดิน ลวดลายและสีสันทันทั้งที่เกิดจากกระบวนการตกแต่งและความงามของเครื่องปั้นดินเผาจึงเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของอารยธรรม ดังนั้น เครื่องปั้นดินเผาจึงมีความสัมพันธ์กับศิลปะทั้งด้านประติมากรรมเกี่ยวกับการปั้นด้านจิตรกรรมเกี่ยวกับลวดลาย สี สันของเครื่องปั้นดินเผาและองค์ประกอบศิลปะในเรื่องที่เกี่ยวกับสัดส่วนรูปทรง (อรอนงค์ สอนนอก, 2549) บทความนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาเครื่องปั้นดินเผาอีสานในประเด็นภูมิปัญญายุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ส่งทอดจนถึงปัจจุบัน

ภาชนะดินเผาอีสาน : ภูมิปัญญายุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ส่งทอดจนถึงปัจจุบัน

1.ภาชนะดินเผาในภาคอีสาน

ภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยหรือภาคอีสานนั้น มีลักษณะคล้ายแอ่งกระทะใหญ่ 2 แอ่ง คือ แอ่งสกลนคร อยู่ตอนเหนือในเขตจังหวัดเลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร และนครพนม ตอนเหนือและตอนตะวันออกเฉียงเหนือมีลำแม่น้ำโขงเป็นขอบ ส่วนตอนใต้และตอนตะวันตกมีเทือกเขาภูพานตัดผ่านแบ่งกั้นแอ่งสกลนครออกจากแอ่งโคราช ลำน้ำส่วนใหญ่จะไหลจากเทือกเขาภูพานลงมาทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือลงสู่แม่น้ำโขง ลำน้ำสำคัญๆ ได้แก่ ลำน้ำโม่ง ลำน้ำห้วยหลวง ลำน้ำสงคราม เป็นต้น และแอ่งโคราชอยู่ทางตอนใต้เป็นแอ่งใหญ่กว่าแอ่งสกลนครมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะคือ มีบริเวณที่สูงเป็นขอบอยู่โดยรอบแล้วค่อยๆ ลาดลงสู่ที่ต่ำน้ำท่วมถึงในบริเวณตอนกลางซึ่งทอดเป็นแนวยาวจากตะวันตกเฉียงใต้ตามลำแม่น้ำ

มูลไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือจนออกแม่น้ำโขงมีลำน้ำสำคัญคือ 1) ลำน้ำมูลในเขตจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ไปออกแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดอุบลราชธานี 2) ลำน้ำชี มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาในเขตจังหวัดชัยภูมิ ไหลผ่านมารวมกับลำน้ำพองในเขตจังหวัดขอนแก่น ลำน้ำปาวในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ ผ่านจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และยโสธร ไปบรรจบกับแม่น้ำมูลในเขตจังหวัดอุบลราชธานี (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2540) ซึ่งชุมชนในแอ่งโคราชนั้นเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงของลำน้ำมูล-ชี และลำน้ำสาขา จากการไหลรวมของลำน้ำมูล-ชี และลำน้ำสาขาต่างๆ ในแอ่งโคราชนี้ได้พัดพาดิน แร่ธาตุต่างๆ และสิ่งเจือปน (Impurities) จนตกค้างเป็นตะกอนอยู่อย่างมากมายเกือบทั่วบริเวณ ส่วนชุมชนในแอ่งสกลนครนั้นมักกระจายกันอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มของลำน้ำ

ภาพประกอบที่ 1 ลักษณะของดินในภาคอีสาน ที่เกิดจากการทับถมของแร่ธาตุต่างๆ
และสิ่งเจือปนมี 2 ลักษณะคือ ดินแบบปฐมภูมิ และดินทุติยภูมิ โดยที่ดินแบบทุติยภูมิจะมีมากกว่า

ภาคอีสานของไทยนั้นได้ชื่อว่าเป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่มีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา มาเป็นเวลายาวนาน หลักฐานเกี่ยวกับ เครื่องปั้นดินเผาภาคอีสาน ที่เก่าแก่และสำคัญที่สุดก็คือ ที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีการค้นพบ ภาชนะดินเผาเขียนสี ที่มีอายุเก่าแก่ถึงประมาณ 5,600 ปี ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก นอกจากนั้นยังมีการขุดพบเครื่องปั้นดินเผาโบราณในที่อื่นๆ เช่น บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ทุ่งสำริด จังหวัดนครราชสีมา รวมถึงกลุ่มโนนชัยในเขตจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น เนื่องจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ภูมิประเทศภายในมีลักษณะคล้ายแอ่งกระทะใหญ่ 2 แอ่ง คือ แอ่งสกลนคร และแอ่งโคราช ทั้งสองแอ่งนี้เป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ มีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 ลงมา ความสัมพันธ์ของชุมชนโบราณทั้งแอ่งสกลนครและแอ่งโคราช มีการติดต่อกันมากกว่าการเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน พบหลักฐานคล้ายคลึงกันอยู่บ้าง คือ ภาชนะดินเผาลายเขียนสีแดงบนพื้นผิวฉนวน แต่ก็มี

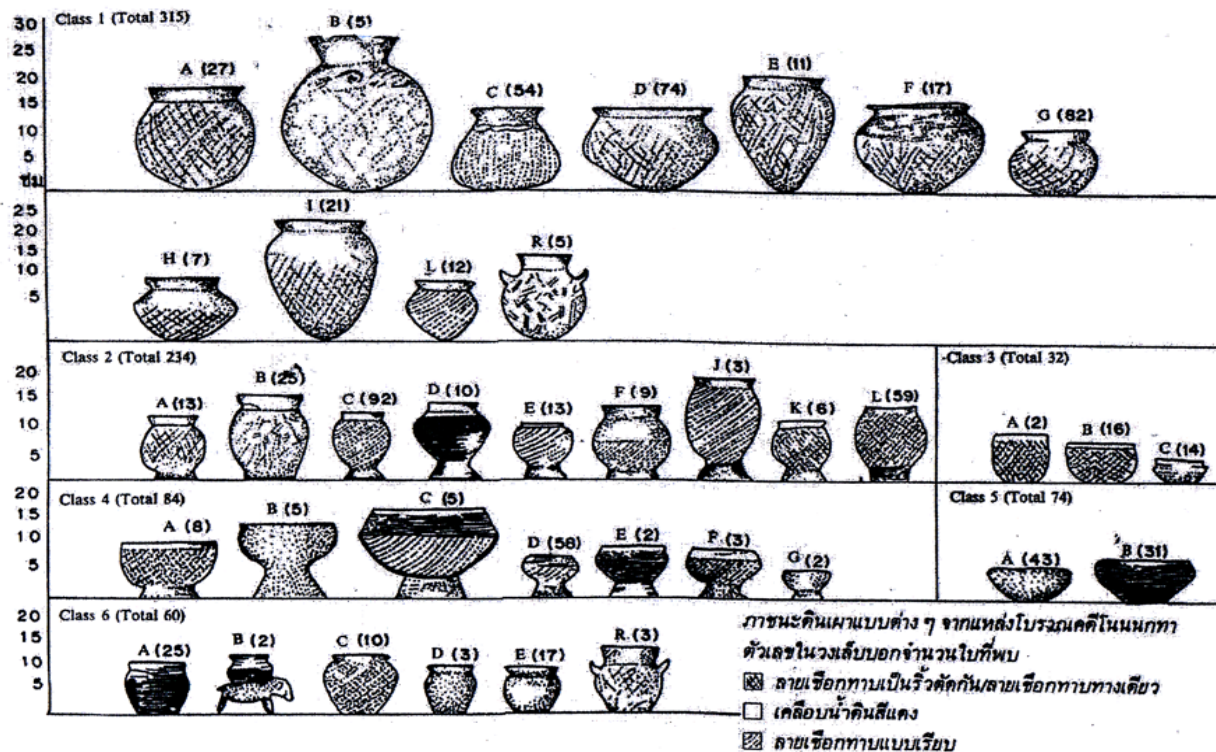
มีลักษณะที่แตกต่างกันทั้งรายละเอียดและรูปแบบ เช่น ภาชนะดินเผาแบบทุ่งกุลาร้องไห้ ที่มีเนื้อดินเป็นสีขาว ภาชนะดินเผาแบบทุ่งสำริดที่มีสีดำและมีรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์คือ หม้อปากแตร จากการสำรวจพบกลุ่มชุมชนสองกลุ่มในแอ่งโคราชกลุ่มหนึ่งอยู่บริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนในเขตจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ มีการกระจายตัวค่อนข้างหนาแน่น อยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มทุ่งสัมฤทธิ์ในเขตอำเภอโนนสูง และอำเภอพิมาย ซึ่งจะเรียกว่ากลุ่มทุ่งสัมฤทธิ์ อีกกลุ่มอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มตอนล่างของแม่น้ำมูลชีในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ศรีสะเกษ โยธธร และอุบลราชธานี โดยเฉพาะกลุ่มทุ่งสัมฤทธิ์ ทางกรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นพบเครื่องปั้นดินเผารวมอยู่กับโครงกระดูกมนุษย์ พบเครื่องปั้นดินเผาสีน้ำตาล สีนวล มีการใช้น้ำโคลนสีแดงทา มีลายเชือกทาบและบางใบก็มีลายเขียนสี แต่ลักษณะที่เด่นชัดคือส่วนใหญ่จะมีคอคอดและปากบานใหญ่เรียกว่า “ปากแตร” อายุราว 2,500-3,000 ปี ในดินชั้นล่างสุด และพบภาชนะสีดำมีหลายชนิด บางชนิดมีการขัดผิวมันและมีลายเส้นเขียนรอบๆ

ภาษาชน ชาวอเมริกันที่ขุดพบเรียกภาษาชนแบบนี้ว่า “พิมายดำ” อายุราว 2,500 ปี ในชั้นดินตอนบนและยังพบเครื่องปั้นดินเผาแบบสีดำสืบนี้อย่างต่อเนื่องมาจนถึงชั้นดินตอนบนที่มีการปะปนกับพวกภาษาชนในสมัยประวัติศาสตร์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2540)

นอกจากนี้ยังได้พบเครื่องมือสำคัญในการทำภาษาชนเผ่าสมัยประวัติศาสตร์ คือ หินดู่ พบเป็นจำนวนมากในแหล่งขุดค้นต่างๆ เครื่องมือหินดู่ในปัจจุบันชาวอีสานยังใช้ปั้นหม้อดินเผาอยู่ทั่วไป จากหลักฐานที่เป็นเครื่องมือสำคัญนี้ อาจสันนิษฐานได้ว่าการทำเครื่องปั้นดินเผาโดยเฉพาะหม้อดินเผาที่ทำกันอยู่ในภาคอีสานปัจจุบันนี้ อาจจะเป็นแบบอย่างที่ยืบทอดกันมาเป็นลำดับจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน โดยมีได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก (วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ, 2527) จากการสำรวจและวิเคราะห์ทำให้พอจะสันนิษฐานได้ว่าบริเวณแอ่งโคราชโดยเฉพาะกลุ่มทุ่งสัมฤทธิ์น่าจะมีพัฒนาการในการผลิตและเทคโนโลยีอย่างเป็นพลวัต เครื่องปั้นดินเผา เป็นผลิตภัณฑ์ชนิดหนึ่ง ที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของมนุษย์ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นับตั้งแต่ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มนุษย์ก็เริ่มรู้จักนำดินมาปั้นเป็นรูปร่างต่างๆ แล้วนำไปเผาไฟ ให้เป็นผลิตภัณฑ์ ที่แข็งแกร่งคงรูป เหมาะกับการนำไปใช้ประโยชน์ต่างๆ มากมาย เช่น หม้อน้ำ แจกัน ถ้วย ชาม อิฐ เป็นต้น และเมื่อชุมชนใด มีการผลิตอย่างต่อเนื่อง เป็นเวลายาวนาน ก็จะมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นตน ทั้งในด้านคุณภาพ และรูปแบบ จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เครื่องปั้นดินเผาจึงเป็นศิลปวัตถุอย่างหนึ่งที่สามารถ

บ่งบอกถึงพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม รวมถึงเทคโนโลยี ของชนแต่ละเชื้อชาติ ได้เป็นอย่างดี

นักวิชาการหลายท่านกล่าวว่า ภาคอีสานของไทยเป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ มีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผามาเป็นเวลายาวนาน เช่น เครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่ง อยู่ที่อำเภอนหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ที่ทำให้รับรู้ถึงการดำรงชีวิตในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ย้อนหลังไปกว่า 5,600 ปี ร่องรอยของมนุษย์ในประเทศไทยสมัยดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่มีพัฒนาการแล้วในหลายๆ ด้านโดยเฉพาะด้านความรู้ความสามารถหรือภูมิปัญญา อันเป็นเครื่องมือสำหรับช่วยให้ผู้คนเหล่านั้นสามารถดำรงชีวิตและสร้างสังคมวัฒนธรรมของมนุษย์ได้สืบนี้อย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลา ยาวนาน วัฒนธรรมบ้านเชียงได้ครอบคลุมถึงแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกกว่าร้อยแห่ง ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่ที่มีมนุษย์อยู่อาศัยหนาแน่นมาตั้งแต่หลายพันปีแล้ว ด้วยเหตุนี้เององค์การยูเนสโกของสหประชาชาติจึงได้ยอมรับขึ้นบัญชีแหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียงไว้เป็นแห่งหนึ่งในบรรดามรดกโลก นอกจากนั้นยังมีเครื่องปั้นดินเผาบ้านปราสาท เครื่องปั้นดินเผาชนิดนี้ได้มีการขุดพบที่บริเวณบ้านปราสาทใต้ จังหวัดนครราชสีมา มีอายุประมาณ 3,000-1,500 ปี ลักษณะเครื่องปั้นดินเผาบ้านปราสาท มีทั้งชนิดที่เป็นภาษาชน ตกแต่งและไม่ตกแต่งลวดลาย โดยการตกแต่งอาจจะเป็นลายเชือกทาบ ผิวด้านนอกและด้านในเคลือบด้วยน้ำดินสีแดง ส่วนรูปทรงที่พบเป็นจานหรือคนโท ปากแคบคอแคบสูง ปากกว้างบานลำตัวกลมแป้น (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2533)

ภาพประกอบที่ 2 เครื่องปั้นดินเผาที่พบในแหล่งโบราณคดีโนนนกทา อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น

ที่มา : กองโบราณคดี กรมศิลปากร (ธันวาคม 2531)

ปัจจุบันภาคอีสานยังเป็นแหล่งผลิตภาชนะดินเผา ที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ ส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตรายเล็ก ผลิตสินค้าที่เน้นประโยชน์การใช้สอยเป็นหลัก เช่น หม้อน้ำ กระถางต้นไม้ แจกัน เป็นต้น แหล่งผลิตภาชนะดินเผาภาคอีสานที่ขึ้นชื่อเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปทั้งในและต่างประเทศก็คือ ภาชนะดินเผาบ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนั้นแล้ว ยังมีอีกหลายหมู่บ้านที่มีงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านที่น่าสนใจและจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด อาทิ บ้านโคกสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู บ้านเชียงเครือ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร บ้านหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น ซึ่งชุมชนส่วนใหญ่ที่กล่าวมายังคงกระบวนการผลิตที่

เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมจากบรรพบุรุษมาอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน

ชุมชนที่ผลิตภาชนะดินเผาในภาคอีสานมักจะตั้งหลักปักฐานอยู่ใกล้แหล่งมีวัตถุดิบสำคัญของเครื่องปั้นดินเผา คือ ดิน เช่น ดินตามริมฝั่งลำน้ำ ตามกุดต่างๆ เป็นต้น นอกจากนั้นยังต้องคำนึงถึงวัตถุดิบสำคัญอีกอย่างก็คือไม้ที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับเผาเครื่องปั้นดินเผา ตามคำบอกเล่าของคนในสมัยก่อนเล่ากันต่อๆ มาว่า มี “พวกข้า” คือ พวกเร่ร่อน (คล้ายผีตองเหลือง) เป็นชนกลุ่มเล็กๆ ใช้ไม้แห้งทำเป็นที่พัก และจะย้ายที่อยู่ไปเรื่อยๆ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2550) เป็นผู้นำดินมาปั้นเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น โอ่งดิน ไห ครก เป็นต้น และมีรูปลักษณะที่คล้ายคลึงกับปัจจุบันนี้ นักโบราณคดีเสนอว่าภาชนะดินเผารุ่นแรกๆ นั้นถูกผลิตขึ้นมาเพื่อใช้ในการยังชีพ

เช่น หุงต้มอาหาร ต่อมาเมื่อมนุษย์มีพัฒนาการทาง ขบวนการผลิตภาชนะดินเผามากขึ้น จากภาชนะที่ทำ ขึ้นเพื่อใช้ยังชีพกลายมาเป็นภาชนะที่ใช้แสดง สถานภาพทางสังคมคือ มีความประณีต บรรจง ตกแต่งอย่างพิถีพิถันแต่เปราะบางเกินกว่าจะใช้งาน จริง เช่น ภาชนะดินเผาเขียนสีที่พบในแหล่ง โบราณคดีบ้านเชียงและภาชนะดินเผาเขียนสีที่พบที่ แหล่งโบราณคดีบ้านโนนชัย ภาชนะดินเผาที่ค้นพบ เหล่านั้นล้วนเป็นภาชนะประเภทเนื้อดินธรรมดา คือ การเผาด้วยอุณหภูมิต่ำประมาณ 600-900 องศา เซลเซียส (กรกฎ บุญลพ, 2551) การผลิตภาชนะดิน เผาประเภทเนื้อดินธรรมดานี้มีการสืบเนื่องที่ยาวนาน และแผ่กระจายไปตามชุมชนต่างๆ ที่ร่วมวัฒนธรรม เดียวกันเป็นพื้นที่กว้างขวาง (ในปัจจุบันกระบวนการ ผลิตดังกล่าวยังคงดำเนินไปในลักษณะของห่วงโซ่แห่ง ปฏิบัติการ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอด จากรุ่นสู่รุ่นมาโดยตลอด

2 ภูมิปัญญาที่ปรากฏในกระบวนการผลิตเครื่องปั้น ดินเผาในปัจจุบัน

จากการลงพื้นที่ศึกษาแหล่งผลิตภาชนะดิน เผา บ้านวังแก้ว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัด ขอนแก่น พบว่า ปัจจุบัน กระบวนการผลิต เครื่องปั้นดินเผาในหลายชุมชนยังคงใช้วิธีการเอก เช่นเดียวกับในอดีต กล่าวคือ ขบวนการผลิต เครื่องปั้นดินเผาอีสานปัจจุบัน ยังคงเหมือนกับ กระบวนการผลิตในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งพบ หลักฐานดังกล่าวในแหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์ แห่งชาติหลายแห่ง โดยมีช่วงอายุราว 3,000-1,500 ปีก่อนยุคประวัติศาสตร์ คือ มีการใช้เครื่องมือช่วยใน การขึ้นรูปด้วยการตี อุปกรณ์หลักคือ ไม้ตีเป็นแผ่น ราบกับ หินดู ซึ่งทำด้วยดินเผา การผสมเนื้อดินปั้นกับ

ดินเชื้อ (Temper) และกรรมวิธีการเผาภาชนะดินเผา แบบกลางแจ้ง กระบวนการเหล่านี้นับว่าเป็นภูมิ ปัญญาที่ส่งผ่านต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง อย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน ชุดความรู้นี้เรียกว่า “ลูกโซ่แห่งการปฏิบัติการ” (Operational Chain) ซึ่งเป็นลูกโซ่ที่ดำรงอยู่ควบคู่กับสังคมมนุษย์และ ส่งผ่านต่อกันมาปีแล้วปีเล่า และเป็นการทำ เครื่องปั้นดินเผาแบบอาชีพเสริมจากอาชีพหลักคือ การทำนาของคนอีสาน (Louise Allison Cort, Leedom Lefferts, 2550) ในปัจจุบันพบว่า หลาย พื้นที่ในภาคอีสานโดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำสาย สำคัญเช่น แม่น้ำชี และแม่น้ำมูล ยังคงกับ กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม และ ห่วงโซ่แห่งการปฏิบัติการยังคงดำเนินต่อไป ภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นสิ่งที่ควรศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ นั้นไว้ให้เป็นทุนทางวัฒนธรรมของคนรุ่นหลัง

กระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิม ที่ประกอบไปด้วยภูมิปัญญาหลัก 3 กระบวนการ ซึ่ง ได้แก่ 1)การเตรียมวัสดุ 2)การขึ้นรูป และ3)การเผา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 การเตรียมวัสดุ

การเตรียมวัสดุ หรือเรียกอีกอย่างได้ว่าเป็น การเตรียมเนื้อดินปั้น ซึ่งมีวัตถุดิบหลักคือดินเหนียว ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญที่สุดในการผลิตภาชนะดินเผา เนื่องจากชุมชนต่างๆในกลุ่มโบราณคดีโนนชัยนั้น กระจายอยู่ในบริเวณที่ราบชั้นกระโดทางทิศใต้ของ เทือกเขาเพชรบูรณ์และเทือกเขาภูพาน เรียกว่าอยู่ใน บริเวณที่เป็นขอบแอ่งกระทะของแอ่งโคราช ดินที่พบ ในบริเวณแหล่งน้ำและลำน้ำต่างๆ จึงเป็นดินที่ถูกพัด พาเคลื่อนย้ายจากแหล่งกำเนิดเดิมในธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งดินที่อยู่บนเทือกเขา การพัดพาของน้ำใน ฤดูน้ำหลากทำให้เกิดการเสียดสีและตกตะกอนของ

ดิน หิน และแร่ธาตุต่างๆ ดินชนิดนี้เรียกว่า ดินทุติยภูมิ (Secondary clay) หรือบางคนเรียกว่าดินที่เกิดจากตกตะกอน (สุขุมาลัย เล็กสวัสดิ์, 2548) และดินที่พบตามบริเวณริมตลิ่งของลำน้ำ หรือแหล่งน้ำธรรมชาติ ดินชนิดนี้สามารถนำมาใช้งานได้ง่าย เนื่องจากมีความเหนียวและยึดหยุ่นในตัวเอง และเป็นดินที่มีเนื้อละเอียดซึ่งมีแร่ธาตุต่างๆ มากมายทำให้มีผลต่อสีของดิน เช่น สีน้ำตาล เทา ดำ แดง เหลือง เป็นต้น ดินชนิดนี้จะทนไฟได้น้อยมีความหดตัวสูงมาก หากใช้ปั้นภาชนะจะทำให้เกิดการแตกร้าวได้ง่าย ดังนั้นเวลาปั้นช่างปั้นจะนำดินเชื่อมผสมลงไปเพื่อลดการแตกหักเสียหายของภาชนะ การใช้ดินเชื่อมดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาในแบบดั้งเดิมของชุมชนซึ่งมีวิธีการ คือ นำดินเหนียวที่ขุดมาได้คลุกกับแกลบป่นเป็นก้อนๆ ในอัตราส่วน 1:1 ตากแดดให้แห้งสนิทประมาณ 2-3 วัน แล้วจึงนำไปเผาโดยการสูมไฟด้วยฟืนและฟางข้าว ประมาณ 1-2 ชั่วโมง สังเกตดูสีของดินที่เปลี่ยนเป็นสีแดง ทั้งไว้จนเย็น จากนั้นจึงนำไปทำให้ละเอียด ร่อนด้วยตะแกรงละเอียด แยกเก็บไว้เพื่อเตรียมนำไปใช้

กระบวนการที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการนวดดินซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญในการผลิตภาชนะดินเผา เพราะหากนวดไม่ดี จะส่งผลให้งานแตกเสียหายทั้ง

ตอนปั้นและตอนเผา ในชุมชนบ้านวังถั่วถ้าเป็นขั้นตอนการเตรียมดินสำหรับขึ้นรูปภาชนะนั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย รวมทั้งขั้นตอนการเผาและจำหน่าย ส่วนผู้หญิงจะมีหน้าที่ขึ้นรูปภาชนะหรือเรียกว่า การตีหม้อ เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งได้แก่กรรมของช่างตีหม้อกลุ่ม “ไท-โคราช” ในภาคอีสาน ที่อพยพจากโคราช ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ทั่วภาค ขั้นตอนการนวดดินมีดังนี้

1. นำดินเหนียวที่ขุดจากริมตลิ่งของลำน้ำ พองมาหมักน้ำและคัดเอาเศษวัชพืชออก ทิ้งไว้ประมาณ 1 คืน

2. นำดินเหนียวที่ผ่านการแช่น้ำ 1 คืนมานวดผสมกับดินเชื่อมและทรายในอัตราส่วนดินเหนียว 2 ถัง ทราย 1 ถัง ดินเชื่อม 2 ถัง โดยใช้เท้าเหยียบย่ำให้ส่วนผสมเข้ากันบนเสื่อรำแพน หรือผ้าใบ ระหว่างที่นวดจะต้องพรมน้ำอยู่เรื่อยๆ เพื่อปรับความเหนียวของเนื้อดินทิ้งให้หมาดในที่ร่ม

3. นำดินที่หมาดแล้ว ใช้เท้าย่ำให้แบนแล้วพลิกนวดใหม่ นวดด้วยการย่ำไปมาจนกว่าเนื้อดินและส่วนผสมเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน ทำเช่นนี้ไปจนกระทั่ง สังเกตว่าดินเหนียวพอดิบแล้วจึงนำไปเก็บ โดยใช้ผ้า ชุบน้ำหมาดๆ ห่อไว้ เพื่อเตรียมนำไปใช้งาน ขั้นตอนดังกล่าวดังภาพลายเส้นด้านล่างนี้

ภาพประกอบที่ 6 แสดงขั้นตอนการเตรียมดินปั้น จากการทำดินเชื้อเพื่อเอาไว้มผสมกับเนื้อดินสำหรับปั้น

2.2 การขึ้นรูป

การขึ้นรูปภาชนะเป็นกระบวนการที่แฝงไปด้วยทักษะและการใช้ภูมิปัญญาในการปรับใช้ทักษะของช่างปั้นหรือช่างตีหม้อแต่ละคนการขึ้นรูปภาชนะต้องอาศัยอุปกรณ์ช่วยในการทำงาน อุปกรณ์ที่ว่าเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่บรรพชนคิดค้นไว้ แล้วถ่ายทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน เห็นได้จากชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในลักษณะนี้ที่มีอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน ซึ่งวัสดุที่ใช้อาจจะปรับเปลี่ยนไปบ้างตามยุคสมัย จากการสังเกตพบว่าอุปกรณ์หลักๆ จะใช้ในการขึ้นรูปประกอบไปด้วย 1) จอบสำหรับขุดดินที่จะนำไปปั้น 2) เสียม สำหรับขุดดินที่จะนำไปปั้น 3) ไม้แฉะสำหรับ

แฉะดินโคลนที่จะใช้ทำดินเชื้อ 4) มีดพร้าหรือมีดอีโต้สำหรับตัดฟืน และสับดินที่จะนำไปหมัก 5) รถเข็นสำหรับลำเลียงดินและผลิตภัณฑ์ 6) ครกไม้สำหรับตำดินเชื้อ 7) สากตำดิน 8) ดินเชื้อที่เผาแล้ว 9) กระจาดร่อนดินแบบหยาบเพื่อเอาเศษวัชพืชออก 10) ดินเชื้อที่ตำและร่อนแล้ว 11) ตะแกรงร่อนละเอียดเพื่อเอาเศษหินออก 12) เสื่อน้ำมันหรือผ้าใบพลาสติก 13) บุงก์สำหรับขนย้าย 14) ท่อนไม้สำหรับเจาะและกลึงดิน 15) โตไม้ที่ช่วยในการขึ้นรูป 16) หม้อดินเผาที่แตกแล้วสำหรับช่วยพยุงในการตีหม้อ 17) หินดู 18) ไม้ลายสำหรับตีขึ้นรูปในช่วงแรก 19) ไม้แปสำหรับตี

ขึ้นรูปในช่วงเก็บลายระเอียดให้ผิวเรียบ 20) ไม้สีก
ลาย 21) ลูกกลิ้งลายบริเวณขอบปากภาชนะ และ 22)
ลูกกลิ้งลายสำหรับตกแต่งบริเวณไหล่ภาชนะ ลักษณะ

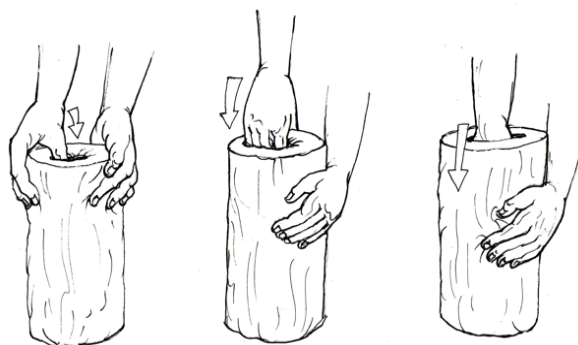
ดังภาพลายเส้นด้านล่างนี้

ภาพประกอบที่ 7 ลายเส้นแสดงลักษณะของวัสดุและอุปกรณ์ที่ช่วยในการขึ้นรูปภาชนะดินเผา

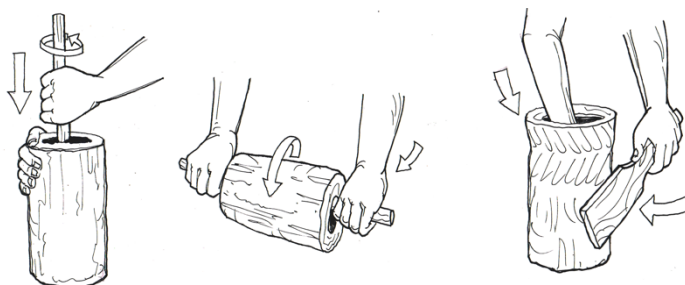
ในชุมชนบ้านวังถั่วส่วนใหญ่ผู้หญิงจะทำหน้าที่ขึ้นรูปภาชนะ โดยจะเริ่มทำงานตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น จากการสอบถามพบว่าช่างตีหม้อ 1 คน สามารถตีหม้อได้วันละ 10-15 ใบ ซึ่งมีขั้นตอนในการขึ้นรูปภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ดังภาพประกอบต่อไปนี้

นำดินที่นวดเสร็จแล้ว ปริมาณตามขนาดที่ต้องการจะปั้น เช่น หม้อก้นกลมขนาดปกติทั่วไป ใช้ดินปั้นประมาณ 2 กิโลกรัม (น้ำหนักของดินที่หมาด) วางบนพม่อนหรือแป้นหมุน จัดทรงให้เป็นทรงกระบอก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 6 นิ้ว สูงประมาณ 20 เซนติเมตร

ภาพประกอบที่ 8 ลายเส้นแสดงขั้นตอนการขึ้นรูปภาชนะ (ขั้นตอนที่ 1)

ใช้ท่อนไม้ขนาดเท่าด้ามจอบ เจาะตรงกลางก้นดินให้ทะลุถึงพื้นแป้น จากนั้นจึงกลิ้งก้นดินบนพื้นที่เรียบให้รูขยายออก

ภาพประกอบที่ 9 ลายเส้นแสดงขั้นตอนการขึ้นรูปภาชนะ (ขั้นตอนที่ 2)

ใช้ปลายฝ่ามือสอดเข้าไปในรูตรงกลางของท่อนดิน บีบโดยรอบๆ จนรูขยายกว้างขึ้นให้มือสามารถล้วงเข้าไปได้ทั้ง 2 มือ ใช้มือข้างหนึ่งสอดเข้าไปในรูกลางท่อนดิน ใช้มืออีกข้างประคองในระดับเดียวกันนอกแรงบีบและดึงให้ก้นดินขยายออกในขณะที่ข้างป้านบางคนอาจจะใช้วิธีเดินรอบตอในขณะเดียวกันก็ใช้ไม้ปลายตีดินด้านนอกและใช้ผ้าหรือกระดาษลังเป็นอุปกรณ์ช่วยในการรีดดินด้านใน

ภาพประกอบที่ 10 ลายเส้นแสดงขั้นตอนการขึ้นรูปภาชนะ (ขั้นตอนที่ 3)

เมื่อได้ภาชนะขนาดที่ต้องการแล้ว ใช้ผ้าใบ หรือใบสับประตวางบนฝ่ามือ จากนั้นนำไปจับที่ขอบบนภาชนะเพื่อทำคอภาชนะ บีบดินด้วยน้ำหนักที่พอเหมาะ แล้วเดินถอยหลังรอบภาชนะอย่างรวดเร็ว ให้ปากภาชนะเป็นวงกลมบริเวณขอบปาก ดึงขึ้นมาโดยรอบสูงประมาณ 2 นิ้ว เรียกว่า “การสรีปาก” เมื่อดึงหรือรีดดินได้ขนาดใกล้เคียงกับขนาดที่ต้องการ จากนั้นจึงใช้หินสอดเข้าไปข้างในภาชนะ ใช้กำปั้นเปล่าตีโดยรอบนอกภาชนะโดยให้หินดุกกับกำปั้นตีให้สัมพันธ์กันเพื่อสร้างรูปทรง และให้ได้ความหนาสม่ำเสมอทั้งภาชนะ ในขณะที่ตี หินต้องคอยจุ่มน้ำเสมอ เพื่อไม่ให้ดินเหนียวติด

ภาพประกอบที่ 11 ลายเส้นแสดงขั้นตอนการขึ้นรูปภาชนะ (ขั้นตอนที่ 4)

เมื่อขึ้นรูปได้สักระยะ (ช่วงเวลาที่ดินบริเวณปากหม้อเริ่มทรงตัว) จากนั้นจึงใช้ไม้สักทำลายบริเวณไหล่ภาชนะ และใช้ลูกกลิ้งทำลายบริเวณขอบปากภาชนะ

ภาพประกอบที่ 12 ลายเส้นแสดงขั้นตอนการขึ้นรูปภาชนะ (ขั้นตอนที่ 5)

นำภาชนะออกไปพึ่งแดดอ่อนๆ จนดินขอบปากภาชนะแข็งตัวพอสมควร ตีปิดกันโดยสอดหินดูเข้าไปในภาชนะ จากนั้นใช้ไม้แป้นตีโดยรอบภาชนะบริเวณที่เป็นกันให้เนื้อดินยึดและปิดทับบริเวณกันภาชนะ ชาวบ้านเรียกว่า การตีจอดกัน จากนั้นนำไปผึ่งรอจนเนื้อดินมีความหมาดพอสมควร

ภาพประกอบที่ 13 ลายเส้นแสดงขั้นตอนการขึ้นรูปภาชนะ (ขั้นตอนที่ 6)

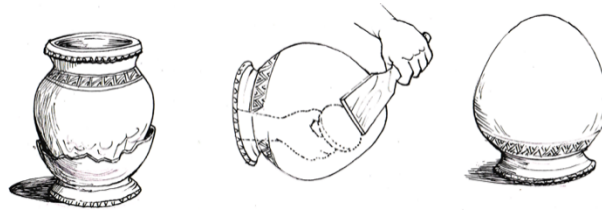
นำภาชนะที่ตีปิดกันเรียบร้อยแล้วมาทำการตกแต่งผิวภาชนะโดยการตีด้วยไม้แปเรียบตีรอบภาชนะให้เรียบ

ตั้ง

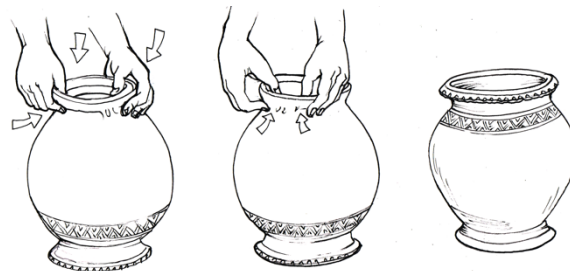
ภาพประกอบที่ 14 ลายเส้นแสดงขั้นตอนการขึ้นรูปภาชนะ (ขั้นตอนที่ 7)

จากนั้นนำภาชนะที่ตีปิดกันสำเร็จแล้วไปฟิงไว้ในที่โล่งใต้หลังคา รอดินหมาดแต่ไม่ถึงแห้งสนิท ระหว่างที่รอดินหมาด หากผิวส่วนไหนของภาชนะยังไม่เรียบหรือหนาบางไม่เท่ากัน ช่างปั้นจะใช้ไม้แปและหินดุตีเก็บรายละเอียดไปด้วย

ภาพประกอบที่ 15 ลายเส้นแสดงขั้นตอนการขึ้นรูปภาชนะ (ขั้นตอนที่ 8)

นำภาชนะที่หามาแล้ว (ดินคงรูปแต่ยังมีความชื้นอยู่) มาต่อเชิงหรือดินหม้อ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายในกระบวนการขึ้นรูปภาชนะดินเผา

ภาพประกอบที่ 16 ลายเส้นแสดงขั้นตอนการขึ้นรูปภาชนะ (ขั้นตอนที่ 9)

หลังจากนั้นจึงนำไปเก็บในที่ร่มรอจนแห้งสนิทประมาณ 3-4 วันแล้วจึงนำไปเผาซึ่งขั้นตอนการเผาจะเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการผลิตภาชนะดินเผา

2.3 กระบวนการเผา

การเผาของบ้านวังถั่วเป็นการเผาแบบกลางแจ้ง คนที่เผาส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย โดยการนำภาชนะที่แห้งสนิทในจำนวนที่มากพอ ในการเผาแต่ละครั้งจะมีภาชนะเฉลี่ยประมาณ 50-80 ใบ หรืออาจจะถึง 100 ใบ แล้วแต่จำนวนภาชนะที่มี โดยวางซ้อนกันประมาณ 2 ชั้น เริ่มจาก

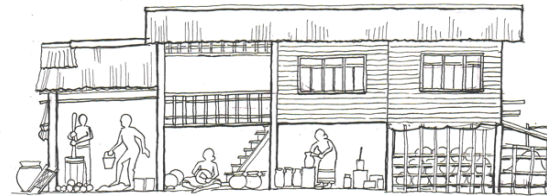
1. การเตรียมพื้นที่ และวางก้อนเส้า พื้นที่ที่จะเผาต้องเป็นพื้นที่เรียบและแห้งสนิท เตรียมก้อนเส้าที่ใช้ลำต้นกล้วยตัดเป็นท่อนๆ วางก้อนเส้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมประมาณ 9-20 จุดห่างกันประมาณ 2-3 ก้าว หรือตามจำนวนภาชนะ ก้อนเส้าสูงประมาณ 15-20 เซนติเมตร เพื่อเป็นการระบายอากาศขณะที่เผา

2. การวางพิน นำพินแห้ง ประเภทกิ่งไม้หรือ ลำไม้ไผ่แห้งที่มีขนาดยาววางไขว้กันเป็นโครงบนเส้า ประมาณ 4-5 ชั้น

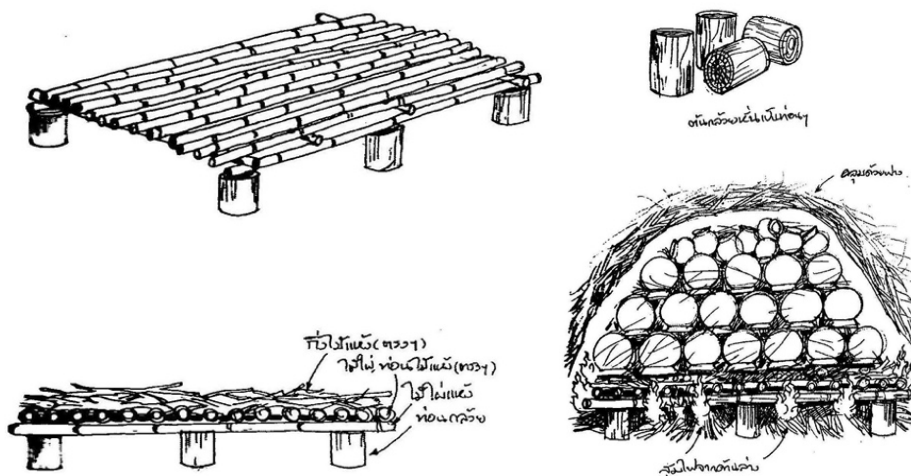
3. การวางชิ้นงาน วางชิ้นงานโดยคว่ำปากลง ให้ชิดกัน เรียงบนกองพินที่เตรียมไว้วางซ้อน กัน ประมาณ 2 ชั้น ถ้าเป็นเตากองใหญ่สามารถวางได้ถึง 3 ชั้น เมื่อวางชิ้นงานเรียบร้อยแล้วจึงนำฟางแห้งคลุม ให้ทั่วเตาหนาประมาณ 3 ชั้น พรมน้ำบนฟางส่วนบน เพื่อไม่ให้ฟางปลิวเวลาเผา

4. การเผา วัตถุดิบที่ใช้ในการเผาคือฟางข้าว กับเศษไม้แห้ง การเผาภาชนะจะเผาโดยการสุมฟาง ก่อนประมาณ 15 นาที และจะมีควันมาก ดังนั้น บริเวณที่จะใช้ในการเผาจะอยู่ห่างชุมชนบริเวณท้าย หมู่บ้าน จากนั้นก็สุมไฟไปเรื่อยๆ และจะเร่งไฟใน ระยะสุดท้ายโดยการสุมเศษไม้แห้งประมาณ 15 นาที

จากการสอบถามพบว่าโดยส่วนใหญ่ใช้เวลาในการเผา แต่ละครั้งประมาณ 30-45 นาที หรือมากกว่านั้น แล้วแต่จำนวนของภาชนะที่นำมาเผา

ภาพประกอบที่ 18 ลายเส้นแสดงลักษณะการใช้พื้นที่ของ ครอบครัวที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ภาพประกอบที่ 19 ลายเส้นแสดงลักษณะและวัสดุในการสร้างเตาเผาแบบกลางแจ้ง

ส่วนใหญ่จะเริ่มเผาตั้งแต่รุ่งเช้า พอแดดออกก็เริ่มจุด ไฟ โดยจะค่อยๆ เริ่มเผาฟางที่กลบภาชนะทั้งหมด อย่างช้าๆ และสม่ำเสมอ ค่อยๆ เพิ่มปริมาณฟางให้ ความร้อนสูงขึ้น และรักษาอุณหภูมิให้สม่ำเสมอ จากนั้นจึงสุมไฟให้แรงขึ้นโดยใช้กิ่งไม้แห้งและฟาง เพื่อให้ได้ความร้อนที่สูงที่สุดในช่วงสุดท้าย จากนั้นจึง

ปล่อยให้กองไฟค่อยๆ มอดลงอย่างช้าๆ รอจนกองไฟ เย็นลง ประมาณ 2-3 ชั่วโมง วันจึงนำภาชนะออกมา ได้ ในขณะที่ทำการเผานั้นจำเป็นต้องมีคนดูไฟ ตลอดเวลาเพื่อรักษาความร้อนให้มีอุณหภูมิที่ สม่ำเสมอ และก่อนจะเผาทุกครั้งต้องมีการตรวจสอบ ภูมิอากาศ โดยส่วนใหญ่จะนิยมเผากันตอนหน้าหนาว

ไปจนหมดฤดูแล้ง เป็นการทำกิจกรรมเสริมระหว่างรอนานในฤดูฝน

เนื่องจากช่างปั้นในหมู่บ้านจะเป็นผู้หญิงเสียส่วนใหญ่ และได้รับการถ่ายทอดมาจากแม่ หรือผู้หญิงในชุมชนซึ่งเหมือนกับที่อื่นๆในโลก เช่นที่ชุมชนในเขตทักส์ทราส (Arnold, 1991) ในประเทศเม็กซิโก ในอเมริกากลาง บริเวณโฮปี (Hopi) และบริเวณโฮปี-เทวา (Hopi-Tewa) ทางตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐออริโซน่า ประเทศสหรัฐอเมริกา (Stanislawski, 1977) ขั้นตอนต่างๆ ในการขึ้นรูปภาชนะ จึงดำเนินไปกับการทำงานบ้าน จากการสังเกต และสอบถามช่างปั้นในชุมชนพบว่า ขั้นตอนการขึ้นรูปของช่างปั้นที่นี่จะทำงานในลักษณะไม่รีบร้อน ค่อยๆ ทำตามความสะดวกและเวลาที่เหลือจากการทำงานบ้าน เรียกได้ว่าทำงานปั้นภาชนะเป็นงานอดิเรกก็ได้ ยกเว้นกรณีที่มีรายการสั่งสินค้าจากลูกค้า ช่างปั้นจะใช้เวลาปั้นตลอดทั้งวัน โดยใช้พื้นที่ในบริเวณรอบบ้านสร้างเป็นโรงปั้นแบบโล่งๆ หรือใช้บริเวณใต้ถุนบ้านในการปั้น หรือขึ้นรูป

3.บทวิเคราะห์ผลการศึกษา

จากการศึกษากระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชนในอีสานพบว่ากระบวนการต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นไปตามเงื่อนไขที่เกิดจากการยอมรับร่วมกันทั้งในระบบย่อยคือครอบครัวกับระบบใหญ่ที่เป็นภาพรวมของชุมชน สิ่งที่เป็นภาพสะท้อนของชุมชนที่เห็นได้ชัดและมีความโดดเด่นคือกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบเนื้อดินธรรมดา ซึ่งเป็นกระบวนการพื้นฐานที่ไม่ซับซ้อนและเป็นกระบวนการผลิตที่ดำเนินมาอย่างยาวนานตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคปัจจุบัน กระบวนการดังกล่าวเป็นจุดเด่นของคนในชุมชนบ้านวังแก้วซึ่งอาจ

กล่าวได้ว่ากระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิมนั้นคือ อัตลักษณ์แห่งภูมิปัญญาของความเป็นชุมชนที่ว่าได้ จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่กล่าวถึงขั้นตอนต่างๆ ในกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบที่เริ่มจาก

- 1) การเตรียมดินโดยจัดหาจากแหล่งดินเหนียว
- 2) การหมักดิน 3) การเตรียมดินเชื้อ 4) การนวดดิน
- 5) การขึ้นรูปขั้นแรกโดยการเจาะรูกลางก้อนดิน หรือซีชู 6) จกเบาเพื่อขยายรูดินให้มือเข้าไปได้ 7) ปรับทรง 8) การสวี่ปากหม้อ 9) การตีจอดก้น 10) การปรับทรงขั้นสุดท้าย 11) นำไปตากแดด 12) การเตรียมเตาเผา 13) การเผา 14) การจัดเก็บ (เตรียมจำหน่าย) และ 15) การนำไปจำหน่าย กระบวนการผลิตภาชนะดังกล่าวมีลักษณะดังภาพลายเส้นด้านล่างดังนี้

ภาพประกอบที่ 20 ภาพลายเส้นสมมุติแสดงกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมจากอดีต

จากภาพร่างดังกล่าวจะสามารถมองเห็นถึงการแบ่งหน้าที่ต่างๆในกระบวนการได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการแบ่งหน้าที่ในการทำงานระหว่างสามี

กับภรรยา พี่กับน้องหรือคนในครอบครัว ลักษณะของบทบาทหรือหน้าที่ดังกล่าวจะสอดคล้องกับศักยภาพของแต่ละคน ได้แก่ งานที่ต้องใช้แรงหรือกำลังมากๆ มักจะเป็นของผู้ชาย เช่น การขุดดิน การทำดินเชื้อ การนวดดิน และการเผา จะเป็นงานของฝ่ายชาย ส่วนงานขึ้นรูปภาชนะหรือการตีหม้อซึ่งเป็นงานเบาแต่อาศัยสมาธิและความประณีตมักจะเป็นงานของฝ่ายหญิง ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ Narasaki, S., Louise Cort, and Leedom H Lefferts. (1995) ที่กล่าวถึงกลุ่มผู้ผลิตภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่พูดภาษาไทยโคราช กลุ่มนี้จะอยู่หนาแน่นบริเวณตอนบนของภาคอีสานว่า กิจกรรมของกลุ่มนี้จะมีผู้หญิงเป็นช่างปั้น และผู้ชายเป็นผู้ช่วยสนับสนุนในกระบวนการอื่นๆ เช่น การเตรียมดิน การเผา และการจำหน่าย แต่พบเฉพาะบางครอบครัวเท่านั้น เพราะหลายครอบครัวไม่ได้ให้ผู้ชายเข้าไปเกี่ยวข้องไม่ว่าขั้นตอนใดๆ ดังตัวอย่างในภาพด้านล่าง

ภาพประกอบที่ 21 ภาพลายเส้นแสดงบทบาทของชาย-หญิง จากกระบวนการผลิตภาชนะดินเผา

ชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในภาคอีสานเป็นกลุ่มคนที่มีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง สิ่งดังกล่าวคือองค์ความรู้ในกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาซึ่งเป็นภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่โดดเด่นของชุมชน ด้วยองค์ความรู้ดังกล่าวทำให้พวกเขา

เขาสามารถรู้ได้ว่าภูมิประเทศลักษณะใดที่เหมาะสมและเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิต เช่น การรู้จักเสาะหาแหล่งดินเหนียวที่สามารถนำมาปั้นได้ แม้ดินที่พบในแต่ละแห่งอาจมีคุณสมบัติที่แตกต่างกันแต่พวกเขาก็สามารถประยุกต์ ดัดแปลง และปรับปรุงเพื่อแก้ไขให้สามารถนำมาใช้อย่างเหมาะสมตามสภาพของดินในแหล่งนั้นๆ ดังนั้นการเลือกภูมิประเทศในการตั้งถิ่นฐานเพื่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพที่ตนถนัดสามารถซึ่งกระบวนการดังกล่าวสามารถดำเนินการได้ด้วยภูมิปัญญาและประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันมา ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้กระบวนการผลิตภาชนะดินเผาในรูปแบบดั้งเดิมยังคงดำเนินไปอย่างเป็นพลวัตเพื่อตอบสนองการใช้งานของมนุษย์ทุกยุคสมัย สิ่งที่จะทำให้เห็นถึงภูมิปัญญาและประสบการณ์ ของช่างปั้นภาชนะดินเผา คือกระบวนการผลิต ดังนั้นการศึกษากระบวนการผลิตภาชนะดินเผาอีสานในสภาพปัจจุบันโดยอาศัยรูปแบบและกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึงกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบในอดีตที่แสดงความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนได้ และจากเป็นอัตลักษณ์ดังกล่าวสามารถนำมาอธิบายเพื่อสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในหมู่บ้านถึงความเป็นชุมชนได้เป็นอย่างดี จากข้อมูลที่ได้จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน สอดคล้องกับเอกสารที่ศึกษาค้นคว้า โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชนซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญที่สุดของการก่อตั้งชุมชน จากอดีตจนถึงปัจจุบันกระบวนการผลิตภาชนะดินเผายังคงสืบทอดและดำเนินไปพร้อมกับการปรับตัวของคนในชุมชนทั้งในด้านวิถีชีวิต แนวความคิด วัฒนธรรม ตามบริบทที่เกิดขึ้นกับชุมชน ซึ่งสิ่งต่างๆ ที่กล่าวมานั้นต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชน

โดยจุดเริ่มต้นจากสังคมที่เล็กที่สุดนั่นก็คือสังคมในครอบครัว จากนั้นจึงขยายความสัมพันธ์ออกไปสู่สังคมที่ใหญ่กว่านั่นก็คือ สังคมของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ ช่วงปี ในชุมชนถึงกระบวนการทางภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน พบว่ากระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชนเป็นกระบวนการที่มีการแบ่งหน้าที่ระหว่างคนในครอบครัวอย่างเป็นระบบที่ชัดเจน โดยเฉพาะบทบาทของผู้ชายและผู้หญิง หรือระหว่างสามีกับภรรยา ซึ่งเป็นระบบหรือโครงสร้างเล็กๆ ที่กระทำซ้ำกันหลายครอบครัวทำให้เกิดเป็นโครงสร้างของระบบขนาดใหญ่ในสังคมหรือชุมชน ลักษณะดังกล่าวเป็นไปตามทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ การเข้าใจในบทบาทตามโครงสร้างและหน้าที่ในกระบวนการทางวัฒนธรรมสามารถอธิบายจุดกำเนิดของความต้องการของคนในชุมชนหรือสังคมได้เป็นอย่างดี

กระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชน เกี่ยวข้องกับการแบ่งหน้าที่หรือแบ่งงานในครอบครัวซึ่งทุกครอบครัวที่ผลิตภาชนะดินเผาในชุมชนจะแบ่งหน้าที่คล้ายๆกัน เนื่องจากกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาเป็นกระบวนการย่อยที่เป็นระบบ มีการแบ่งหน้าที่ในการกระทำกันอย่างชัดเจนซึ่งเป็นการแบ่งหน้าที่ของหน่วยย่อย และกระบวนการของหน่วยย่อยเหล่านั้นเป็นหัวใจหลักที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเป็นโครงสร้างทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน กระบวนการทั้งหมดล้วนเกิดจากการยอมรับและจัดการอย่างเหมาะสมเนื่องจากระบบของโครงสร้างทางสังคมจะเกิดขึ้นได้นั้นต้องอยู่บนเงื่อนไขหลักสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ผู้กระทำจะต้องมีแรงจูงใจที่จะกระทำตามสถานภาพและบทบาทของตน และประการที่สอง ระบบสังคมต้องพยายาม

หลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากสังคม หากใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่มาช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนตามแนวคิดของพาร์สัน (Talcott Parsons) (สัญญาสัญญาวิวัฒน์, 2551) โดยเน้นไปที่การให้ความสำคัญในปัจจุบัน 5 ประการได้แก่ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่กระทำ 2) เป้าหมาย 3) วิธีที่เลือกปฏิบัติ 4) สถานการณ์ที่ผู้กระทำต้องเลือกวิธีใดวิธีหนึ่ง และ 5) ตัวกำหนดเชิงบรรทัดฐาน ปัจจุบัน 5 ประการดังกล่าวสามารถใช้เป็นแนวทางในการสร้างความเข้าใจในระบบโครงสร้างและการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการทางภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ การผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนในภาคอีสาน จากการสัมภาษณ์กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผาทำให้ทราบถึงปัจจัย 5 ประการที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชนดังนี้

ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่กระทำ ปัจจุบันครอบครัวในหมู่บ้านวังแก้วมีประมาณ 20 หลังคาเรือน ประกอบอาชีพผลิตภาชนะเครื่องปั้นดินเผาประมาณ 5 หลังคาเรือน 2 ใน 5 ครอบครัวเป็นครอบครัวที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผารายใหญ่ในชุมชน คนในชุมชนโดยส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน และส่วนใหญ่จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้กระทำแม้จะมีภูมิหลังต่างกันแต่เมื่อเข้าสู่ความสัมพันธ์ ในกระบวนการเดียวกันจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ขึ้นซึ่งเกิดจากการปรับตัวเข้าสู่ระบบของสังคมพร้อมๆกัน สิ่งดังกล่าวปรากฏอยู่ในระบบของครอบครัว เช่น การแบ่งหน้าที่ในการทำงานระหว่างสามีกับภรรยา พี่กับน้องหรือญาติซึ่งเป็นคนในครอบครัว และในชุมชน เนื่องจากหลายครอบครัวเป็นเครือญาติกันจึงทำให้การแบ่งหน้าที่

หรือบทบาทในระบบชุมชนเป็นไปอย่างราบรื่นและมีการยอมรับร่วมกันในระดับที่ไม่เกิดปัญหาหรือความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชน

เป้าหมาย เป็นสิ่งที่ทุกคนรอบครัวที่ผลิตเครื่องปั่นดินเผาแบบดั้งเดิมในชุมชนชาวอีสานได้รับการขัดเกลามาก่อนตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษกล่าวคือเป็นผลมาจากความต้องการที่จำเป็นตามยุคสมัย และความต้องการนั้นจะได้รับการสนองตอบด้วยการรับเอาแบบแผนจนกลายเป็นวัฒนธรรมในการทำเครื่องปั่นดินเผาซึ่งเป็นอาชีพหลักประจำชุมชน จากการสัมภาษณ์ครอบครัวที่ประกอบการขนาดเล็กซึ่งมีประมาณ 3 ครอบครัว ของชุมชนบ้านวังถั่ว อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น หนึ่งครอบครัวในนั้นคือครอบครัวของนางปอก บัวภู พพบว่าเป้าหมายในการประกอบกิจการหรืออาชีพผลิตเครื่องปั่นดินเผาในขณะนี้พอเพียงกับความต้องการของครอบครัวและไม่ต้องการขยายกิจการให้ใหญ่โตเกินกว่านี้เพราะไม่มีกำลังเพียงพอเนื่องจากปัจจุบันครอบครัวมีกันอยู่แค่ตนกับสามีและหลานตัวเล็กๆ 1 คน และจากการสัมภาษณ์นายคำภา ใจกว้างซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ผลิตเครื่องปั่นดินเผารายใหญ่อีกรายในชุมชน พบว่าเป้าหมายของครอบครัวคือการขยายกิจการหรือกำลังการผลิตให้มากกว่านี้ เพราะมีความจำเป็นต้องหาเงินมาใช้หนี้ที่กู้มาใช้ในการขยายกิจการในครั้งแรกและค่าใช้จ่ายอื่นๆที่เพิ่มขึ้นจากการเพิ่มกำลังการผลิตแสดงให้เห็นว่าเป้าหมายของครอบครัวดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญในการคงอยู่ของครอบครัวและเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการคงอยู่ของกระบวนการทางภูมิปัญญาของแต่ละครอบครัว จากสิ่งดังกล่าวสามารถแสดงให้เห็นถึงเป้าหมายของแต่ละครอบครัวซึ่งมีไม่เท่ากันแต่จากการพูดคุย หากกล่าวสรุปถึงความต้องการของครอบครัวที่ผลิตเครื่องปั่นดินเผาไม่ว่าจะขนาดเล็ก

หรือขนาดใหญ่ล้วนได้คำตอบเดียวกันนั่นก็คือความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งในทางเศรษฐกิจและทางสังคม

วิธีที่เลือกปฏิบัติ การแบ่งหน้าที่ในกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาของแต่ละครอบครัวในชุมชนอีสานขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ซึ่งเป็นกระบวนการกระทำระหว่างกัน จากการสัมภาษณ์นางฉวี ทองดี และนางทองใบ วุฒิเสนซึ่งเป็นช่างตีหม้อบ้านวังถั่ว อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น โดยที่ปัจจุบันช่างทั้งสองคนรับจ้างตีหม้อให้กับครอบครัวของนายบุญสวน แสนแก้วซึ่งเป็นครอบครัวที่ผลิตภาชนะดินเผารายใหญ่ในชุมชน สิ่งดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการยอมรับในเงื่อนไขที่ตนพอใจซึ่งเกิดจากความเข้าใจในศักยภาพทั้งของตนเองและของผู้ว่าจ้าง จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า หากนางฉวี ทองดี และนางทองใบ วุฒิเสนตัดสินใจที่จะประกอบการเองย่อมทำได้โดยไม่มีใครคัดค้านแต่ที่ไม่ยอมประกอบกิจการของตัวเองเพราะช่างตีหม้อทั้งสองต่างก็ไม่มีคนช่วย เช่น นางทองใบอยู่ตัวคนเดียวเพราะสามีเสียชีวิตไปหลายปีแล้ว ส่วนนางฉวี แม้สามีจะยังมีชีวิตอยู่แต่ก็มีอาชีพอื่นที่ต้องทำ คือ งานรับจ้างก่อสร้างและนางเชื่อว่าอาชีพดังกล่าวสามารถสร้างรายได้ให้ครอบครัวมากกว่าการผลิตภาชนะดินเผา ดังนั้นการแสดงบทบาท การต่อรองและการแลกเปลี่ยนจะก่อรูปขึ้นเป็นฐานทางสังคมหลังจากผ่านการขัดเกลาเข้าหากันของผู้กระทำซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับพื้นฐานของความจำเป็นของการดำเนินชีวิต

สถานการณ์ที่ผู้กระทำต้องเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งสถานการณ์ดังกล่าวจะปรากฏให้เห็นจากการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาของชุมชนบ้านวังถั่วเริ่มตั้งแต่ในระบบครอบครัวจนไปถึงระบบชุมชนซึ่งเป็นไปอย่างชัดเจน และยอมรับปฏิบัติสืบต่อกันมา เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่มักจะต้องมี

กิจกรรมไม่ว่าอย่างใดก็อย่างหนึ่งเพื่อหารายได้ให้กับครอบครัว และในการปฏิบัติงานในกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแทบทุกขั้นตอนมักเกี่ยวข้องกับผลของรายได้ที่จะตามมา นางไหล แสงใส ให้สัมภาษณ์โดยกล่าวว่า “ทำมากได้มาก ทำน้อยได้น้อย” จากคำพูดของนางไหลแสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ที่ต้องเลือกว่าเป็นการกระทำที่เกิดจากการยินยอมพร้อมใจหรือเป็นการตกลงยอมรับในสถานการณ์ที่ตนเป็นผู้เลือกซึ่งในที่สุดจะกลายเป็นบรรทัดฐานและเกิดเป็นแนวทางสำหรับปรับการขัดเกลาเข้าหากันของผู้กระทำ ในขณะที่เดียวกันก็ถูกหล่อหลอมเป็นวัฒนธรรม ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้กระทำต้องเลือกกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเพื่อจะยึดปฏิบัติ ทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นปรากฏการณ์ที่อธิบายสถานการณ์ที่ผู้กระทำต้องเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาบ้านวังถั่ว

ตัวกำหนดเชิงบรรทัดฐาน จากการสัมภาษณ์คนเก่าแก่ในชุมชนทำให้ทราบว่าระบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม (หม้อแบบก้นกลม) ตั้งแต่แรกเริ่มตั้งเป็นชุมชนมีการปรับเปลี่ยนน้อยมากจนแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย กระบวนการผลิตภาชนะดินเผาดังกล่าวเป็นสิ่งที่ผู้คนในชุมชนยึดถือปฏิบัติต่อกันมาจนกลายเป็นบรรทัดฐานของสังคมบ้านวังถั่วซึ่งในที่สุดบรรทัดฐานเหล่านั้นจะทำให้หน้าที่ควบคุมการกระทำระหว่างกันอันจะทำให้เกิดเสถียรภาพขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้จากกระบวนการผลิตภาชนะดินเผาของชุมชนอีสานที่ยังคงสืบทอดมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบันซึ่งสิ่งดังกล่าวแสดงถึงควมมีเสถียรภาพของชุมชน

บทสรุปและอภิปรายผล

1.บทสรุป

ภูมิปัญญาของชุมชนอีสาน หรือกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นส่วนสำคัญและเป็นปัจจัยหลักในการเกิดเป็นชุมชนในการก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมที่ต่อยอดมาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษโดยมีช่วงอายุราว 3,000-1,500 ปีก่อนยุคประวัติศาสตร์ หรืออาจมากกว่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าของชุมชน ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชน รูปแบบภาชนะความคล้ายคลึงกับรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนอื่นๆ ทั่วไปในภาคอีสานเนื่องจากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ช่วงบ้านไทโคราชเหมือนกัน ภูมิปัญญาที่โดดเด่นของชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผา ในอีสาน คือ การที่พวกเขาสามารถรู้ได้ว่าภูมิประเทศลักษณะใดเหมาะสม และเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิต

เช่น การรู้จักเสาะหาแหล่งดินเหนียวที่สามารถนำมาปั้นได้ แม้ดินที่พบในแต่ละแห่งอาจมีคุณสมบัติที่แตกต่างกันแต่พวกเขาก็สามารถประยุกต์ ดัดแปลงปรับปรุงเพื่อแก้ไขให้สามารถนำมาใช้อย่างเหมาะสมตามสภาพของดินในแหล่งนั้นๆ คือ การทำดินเชื้อผสมลงในเนื้อดินปั้น นอกจากนั้นยังปรากฏภูมิปัญญาอีกหลายอย่างในกระบวนการผลิต เช่น การขึ้นรูปภาชนะและการเผาภาชนะกลางแจ้งแบบดั้งเดิม (Open pit firing) จากที่กล่าวมาในข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า สิ่งที่เป็นภาพสะท้อนของภูมิปัญญาชุมชนที่เห็นได้ชัดและมีความโดดเด่นคือกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม เป็นกระบวนการพื้นฐานที่ 'ไม่' ซับซ้อนและ เป็น กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบเนื้อดินธรรมดาที่ดำเนินมาอย่าง

ยาวนานตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคปัจจุบัน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นจุดเด่นของคนในชุมชนอีสาน นอกจากนั้น ยังพบว่า กระบวนการผลิตภาชนะดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชน เกี่ยวข้องกับการแบ่งหน้าที่หรือแบ่งงานในครอบครัวซึ่งทุกครอบครัวที่ผลิตภาชนะดินเผาในชุมชนจะแบ่งหน้าที่คล้ายๆ กัน โดยเฉพาะบทบาทของผู้ชายและผู้หญิง หรือระหว่างสามีกับภรรยา ซึ่งเป็นระบบหรือโครงสร้างเล็กๆ ที่กระทำซ้ำกันหลายครอบครัวทำให้เกิดเป็นโครงสร้างของระบบขนาดใหญ่ในสังคมหรือชุมชน

2. อธิบายผล

จากการศึกษากระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชน ทำให้ทราบว่าชุมชนเกิดจากการอพยพของชาติพันธุ์ช่างตีหม้อโคราช และนำภูมิปัญญาเหล่านั้นติดตัวมาด้วยซึ่งมีอยู่หลายชุมชนในภาคอีสาน นอกจากนั้นการแบ่งหน้าที่ในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผายังเป็นโครงสร้างย่อยๆ ที่ก่อตัวจากระบบในครอบครัวระหว่างเพศชายและเพศหญิงแล้วขยายตัวเป็นระบบโครงสร้างของสังคมในชุมชน โครงสร้างและหน้าที่ดังกล่าวเป็นอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียง ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องตามทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของพาร์สันโดยกล่าวว่า การกระทำ (Action) ทางสังคมแต่ละครั้งจะประกอบไปด้วยหน่วยของการกระทำ (Unit Act) ซึ่งหมายถึงหน้าที่ย่อยๆ หลายหน่วย ความคิดเกี่ยวกับการกระทำหรือหน้าที่นี้ ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของสิ่งที่กระทำ ซึ่งในที่สุด การกระทำจะกลายเป็นบรรทัดฐานทางสังคมหรือระบบ และจากระบบจะพัฒนาเป็นโครงสร้างในที่สุด ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการกระทำเป็นเหตุแห่งปัจจัยด้านต่างๆ ที่ทำให้เกิดระบบซึ่งพัฒนาเป็นโครงสร้างทางสังคมในที่สุด กระบวนการทั้งหมดล้วน

เกิดจากการยอมรับและจัดการอย่างเหมาะสม เนื่องจากระบบของโครงสร้างทางสังคมจะเกิดขึ้นได้นั้นต้องอยู่บนเงื่อนไขหลักสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ผู้กระทำจะต้องมีแรงจูงใจที่จะกระทำตามสถานภาพและบทบาทของตน และประการที่สอง ระบบสังคมต้องพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากสังคมที่ยกตัวอย่างข้างต้นเป็นปัจจัยที่เกิดจากการกระทำระหว่างกันของคนตามทฤษฎีที่ทำให้เกิดโครงสร้างสังคมที่มีในชุมชนอื่นๆ ทั่วไป นอกจากนั้นยังมีปัจจัยภายในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน เป็นปัจจัยที่เกิดจากภายในชุมชนและเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อการคงอยู่ของกระบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชนซึ่งมีแนวโน้มว่าจะถูกลดความสำคัญลง สามารถจำแนกเป็นปัจจัยหลักได้ 3 ด้านคือ ด้านทรัพยากรบุคคล ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และทางด้านการผลิต กล่าวคือ

ด้านทรัพยากรบุคคล ช่างปั้น เป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติสำคัญซึ่งก็คือองค์ความรู้ในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของช่างปั้น โดยทั่วไปช่างปั้นหรือช่างตีหม้อจะเป็นผู้หญิง ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ Louise Allison Cort, และ Leedom Lefferts (2550) นักวิจัยชาวฝรั่งเศส ที่ทำการวิจัยดินเผาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็นเวลา 40 ปี พบว่าอาชีพปั้นหม้อดินเป็นอาชีพเสริมจากอาชีพหลักคือการทำนาโดยมีผู้หญิงเป็นช่างปั้น กระบวนการเหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาที่ส่งผ่านต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน ชุดความรู้นี้เรียกว่า “ลูกโซ่แห่งการปฏิบัติการ” (Chains Operatories) ซึ่งเป็นลูกโซ่ที่

ดำรงอยู่ควบคู่กับสังคมมนุษย์และส่งผ่านต่อกันมาปีแล้วปีเล่า

ด้านทรัพยากรธรรมชาติ วัตถุดิบเป็นปัจจัยที่สำคัญและมีความจำเป็นในกระบวนการ การผลิตเครื่องปั้นดินเผา วัตถุดิบหลักที่สำคัญได้แก่ ดินเหนียว และเชื้อเพลิงที่ใช้เป็นในการเผา กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนในภาคอีสานเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงการเข้าใจในการจัดการกับทักษะ ความรู้และ ความสามารถเฉพาะที่แสดงถึงความรู้และความเข้าใจโดยเฉพาะในเรื่องภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นซึ่งมีความสำคัญมาก แนวทางดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดของนิธิ

เอียวศรีวงศ์ (2539) ที่กล่าวว่าทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นวัตถุดิบหลักในกระบวนการทางภูมิปัญญา ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงหรือ การพัฒนาจะทำให้สำเร็จผลและมีความสมดุล ต้องอาศัยการปรับตัว เพื่อให้ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ด้านการผลิต เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด เพราะส่งผลโดยตรงต่อเศรษฐกิจของชุมชน ปัจจัยดังกล่าวจึงมักจะได้รับการแก้ไขเป็นลำดับขั้นๆ แม้ในปัจจุบันการทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนในอีสานจะได้รับการพัฒนาและส่งเสริมจากองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ในเรื่องของธุรกิจชุมชนมากขึ้น เช่น การปรับเปลี่ยนรูปแบบและกระบวนการผลิตให้มีความเหมาะสมกับความต้องการของตลาด ซึ่งเป็น

การส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่และได้ปริมาณมากกว่า ที่เกิดจากเครื่องมือสมัยใหม่ เช่น เครื่องนวดดินไฟฟ้าซึ่งไม่ต้องใช้แรงงานจากคน การใช้แป้นหมุนไฟฟ้าแทนการขึ้นรูปด้วยการตีด้วยมือ เตาเผาที่เปลี่ยนจากการเผากลางแจ้ง เป็นการเผาในเตาที่ก่อกจากอิฐ การเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตดังกล่าวมีผลทำให้ลักษณะการผลิตแบบอาชีพเสริมที่สามารถผลิตได้ในปริมาณที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตเปลี่ยนไปเป็นการผลิตแบบกึ่งอุตสาหกรรม แม้จะเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมก็ตาม แต่ปรากฏการณ์ดังกล่าวย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาของชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

หากตั้งข้อสังเกตจากที่กล่าวมาจะพบว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับกระบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชนโดยเฉพาะกระบวนการแบบดั้งเดิมซึ่งมีแนวโน้มจะสูญหายไปไม่ช้าซึ่งเป็นผลพวงจากการพัฒนาทางเทคโนโลยีซึ่งมุ่งผลิตผลงานเพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวจนทำให้เกิดการมองข้ามภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ไม่ต้องอาศัยปัจจัยในการผลิตมากมายเท่าปัจจุบันและสิ่งที่กล่าวมาเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในการตั้งอยู่หรือสูญหายไปของภูมิปัญญาของชุมชน ดังนั้นเพื่อเป็นการต่อยอดองค์ความรู้เดิมไม่ให้เกิดการสูญหายอย่างสิ้นเชิงจึงจำเป็นต้องหาแนวทางที่จะทำให้องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาดังกล่าวได้รับการสานต่อและคงอยู่อย่างทรงคุณค่าคู่กับชาวอีสานสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- กรกฎ บุญลพ. (บรรณาธิการ). (2551). *มนุษย์กับ
ภาชนะดินเผาจากอดีตกาลสู่โลกสมัยใหม่*.
กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2531). *โครงการ
โบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. รายงาน
วิจัยระหว่างเดือนกรกฎาคม - เดือน
ธันวาคม. เชียงใหม่ : กรมศิลปากร.
- กิตติสันต์ ศรีรักษา. (2554). *การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา
ท้องถิ่นเพื่อผลิตเครื่องปั้นดินเผา บ้านวังถั่ว
ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ทวี พรหมพฤกษ์. (2523). *เครื่องปั้นดินเผาเบื้องต้น*.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2539). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการ
จัดการทรัพยากร*. กรุงเทพฯ: ชุมน
ลาดพร้าว.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2533). *ประวัติศาสตร์ศิลปะ และ
โบราณคดี ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป.
- วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ. (2527). *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน*.
กรุงเทพฯ : ปานยา.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2540). *แอ่งอารยธรรมอีสาน แอ
หลักฐานโบราณคดีพลิกโฉมหน้า
ประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุขุมาล เล็กสวัสดิ์. (2548). *เครื่องปั้นดินเผา พื้นฐาน
การออกแบบและปฏิบัติงาน*. กรุงเทพฯ : (ม.
ป.ท.).
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2550). *เครื่องปั้นดินเผาและเครื่อง
เคลือบกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม
ของสยาม*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุรกานต์ รวยสูงเนิน และธนสิทธิ์ จันทะรี. (2551).
*โครงการวิจัยย่อย : โครงการออกแบบเพื่อ
เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาไฟต่ำ
อีสาน*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2551). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การ
พัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรอนงค์ สอนนอก. (2549). *ความสามารถในการ
แข่งขันเพื่อการส่งออกของเครื่องปั้นดินเผา
ด่านเกวียน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจ
มหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารธุรกิจ บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- Gibson, A. & Woods. (1997). *Prehistoric
Pottery for the Archaeologist* (2nd ed).
London: Leicester University Press.
- Louise Allison Cort, Leedom Lefferts. (2550).
*Tai Stoneware Production in
mainland Southeast Asia : From
present to past*. Presentation at the
eighth International Conference
European Association of Southeast
Asia Archaeologist. Sarteano, Tuscany,
Italy, 2-6 October 2000.
- Narasaki, S., Louise Cort, and Leedom H
Lefferts. (1995). *Earthenware
Production in Northeast Thailand*. n.p.

Stanislawski, M.B. (1977). *Ethnoarchaeology of Hopi-Tewa Pottery Making: Styles of Learning. In Experimental Archaeology*, 378-408. Edited by Daniel Ingersoll, John E. Yellen and William Macdonald. New York: Columbia University Press.